

Politicorvm Libri Decem

Contzen, Adam

Colonia, [1621]

Cap. XX. Dictaturæ & censuræ consideratio.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-95437](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-95437)

CAPVT XX.

Dictatura & censura consideratio.

§. 1. Dictator maius consule habebat imperium, censor honorarius, & nonnullam quoque in consulem potestatem. Dictator nominatus est etiam magister populi. Causa dicendi dictatorem erat magna Reipublicae necessitas. Cicer. l. 3. de Leg. Asit quando duellum grauius, discordiaeque ciuium essent, vnus ne amplius sex menses, nisi senatus creuerit, idem viris quod consules teneret, isque, aut sinistra populi magister dictus esto. Equitatum quicumque regat, habeto par ius cum eo, quicumque erit iuris disceptator. Lilius l. 11. Dionys. l. 5. Cum bello Latino, & domestica seditione respublica premeretur, visum est, omnes magistratus imperium deponere. Vnum autem virum à senatu electum, & suffragiis populi probatum habere semestrem potestatem rerum omnium maiorem, quam sit consulum. Lilius etiam lib. 4. Quae ubi tumultu maiore etiam, quam reseraret, nuntiatur Romam, senatus exemplo (quod rebus trepidis vltimum consilium erat) dictatorem dici iussit. Inuisus deinde dictator esse cepit tribunis plebis, & populo. Queruntur Tribuni in se dictatorium fulmen intentari. Cum enim Tribuni intercessionibus senatum vexarent, cum delectus esse non sinerent, eoque relo contra nobiles acerrimo vterentur, oppositum est illis dictaturae fulmen. Dictatoris ista erant. Secures viginti quatuor proferebantur. Hoc primus Sulla fecit, ut est in Epitome Liliiana lib. 89. Decemviri, cum primum penes vnum essent falces, altero anno prima die initi magistratus singuli cum duodenis fascibus prodierunt, & centum viginti lictores forum impleuerunt, Lilius l. 3.

Dictator
bus dubis
lectus est.

Ius dictato-
ris.

Imperium sine prouocatione habuit. Nam à ceteris magistratibus ad senatum, ad Tribunos, ad populum erat prouocatio. Quo constituto confusio Atheniensium similis oriebatur: quam merito patres semper timuere. Neque ea lege vlli nobili, aut viro bono Romae manere licuisset. Ducebatur à consule, interdum à senatu postulabatur nominatim quispiam spectatae virtutis.

Magistrum equitum dicebat, qui iure Tribuni celerum, & quo postea praefectus pratorio, visus est. Cicerone facit eum parem illi, qui iuris est disceptator, hoc est, prator. Quamquam magister equitum cum primum è plebe creatus est, excusauit se dictator, quod non esset maior ille magistratus Tribuno consulari.

Hoc noui, nec boni exempli, nec euentus fuit; quod Minutius magister equitum æquatus Fabio dictatori fuit. Et nisi Fabius, hoc est imperator patriae amans, & contumeliarum patiens dictaturam gessisset, forsan irremediabile vulnus Respublica accepisset. Nam Minutius in periculum exercitum deduxit, Fabius liberauit.

Optime institutam dictaturam constat, nam centies Respublica si absque dictatore fuisset, vel seditione, vel bello perisset. Consulum enim imperium, ut ostendi, sufficiens rebus gerendis, & seditionibus comprimendis non fuit. Fuere etiam dictatores usque ad Syllam modestissimi. Nam Lartius designatis consilibus dictaturam deposuit, nemine ciuium à se occiso, nec in exilium pulso, nec grauius multato. ita Dionys. libro quinto. Est vero hoc admirabile cum ex consulatibus, & tribunitiis potestate tam multi tumultus concuerint, tyrannidem affectarint, nullum vnquam dictatorem, licet omnium potestas in vnum collata fuerit, se inciuiliter, aut crudeliter gessisse. Ne tyrannidis quidem initium dedisse. Sylla quidem eam tyrannice exercuit

Sylla ante
dictaturam
crudelis.

Vu 4

sed,

Procurator tantum audire. Ex utroque horum viginti octo Nobiles, singuli scilicet ex vnaqueque familia, eliguntur; electi in Palatii quodam loco includuntur, & vna cum illis Senatoribus, qui aut per aetatem, aut familia contumaciam ad Ducalem dignitatem non sunt habiles, octodecim è suorum numero, non tamen plures vno ex vna familia, eligunt: qui octodecim rursus alios viginti octo eligunt; qui vna cum praedictis Senatoribus eos, quos Maiori Consilio ad Ducalem dignitatem euehendo proponere volunt, legunt. Sed hic notandum est Maiori Consilio plures quam quatuor proponi non posse: & in electione necesse est, ut viginti octo illi viri cum praedictis Senatoribus, in duas partes consentiant. Hoc actu finito, priusquam conclauis egrediantur, iidem alios viginti octo, & singulis familiis vnum eligunt; qui simul de quatuor illis suffragia ferunt, & è sua electione duas tertias remouere, & in locum eorum qui reprobat fuerint, vnum aut plures, qui tamen Senatores sint, substituere possunt. His peractis Consilium siue Senatus conuocatur, & quatuor illi proponuntur: & qui plura suffragia tulerit, Princeps siue Dux creatur.

Neque tamen omnino gubernatio mutatur. Nam ex gubernatoribus procuratores, atque etiam ex ducibus fiunt; sed eo modo, ut qui sunt procuratores ex gubernatoribus biennio, qui ex ducibus tota vita procuratorum in collegio censeantur; quo fit ut magno semper virorum expertorum numero respublica abundet; cum primo in maiori, deinde in minori consilio sint, tandem gubernatores, & duces designentur, denique auctoritate procuratorum, qua omnia negocia tractantur vel biennio, vel in perpetuum fungantur.

Heluetii
Rhetii popu-
lari sunt.

§. 12. Atheniensium Reipublicae maxime similis est, Heluetiorum & Rhetorum communitas, qui in Alpibus habitant, quorum maiores à nobilitate exagitati populare regimen induxerunt. Eorum historia ita habet. Heluetii montani adeo populares sunt, ut ii, inquam Suteses, Vndervaldi, Tugii, Glazenses, Abbatellani, ut non modò penes viueris, modo puberes, summa sit Reip. potestas, verum etiam magistratus omnes, ac maxima quaeque imperia sellularis, & opificibus tribuantur; ac ne manibus quidem, aut viliis propugnaculis ciuitates muniuntur. ceteri minus sunt populares. Tamest enim Bernates ac Tigurini ex opificibus plerisque senatum constituunt, maximos tamen in Rep. magistratus ex patriciis, aut certe ex iis, qui generis antiquitate clariore sunt, creare solent: quo fit ut hi stabiliore sint, ac seditionibus, quam illi, minus opportuni. Rhetorum vero comitia, nimis illa quidem popularia, difficillime reguntur, & commota vix placantur. Nam libertatis popularis haec summa est, ut omnes omnibus aequari possint, nec aliter parere velint, quam ea conditione, ut vicissim imperet iis, quibus paruierunt, ac ne si quidem in officio contineri possint, nisi valde necessaria iustaque praecipientibus, aut largitionibus, aut verborum illecebris demulceantur. Quum vero multi multis virtutibus, opibus ac nobilitate excellere nequeant; fere fit ut nobiles, locupletes, & virtute praestantes, multitudo inuidia quadam, & animo maleuolentia suffuso infestetur: tum si quis generoso, ac praestanti animo plebis intemperanter libertate abutentis, libidini frenos iniicere audeat, hunc multà exilio, proscriptione, morte denique damnare non dubitent, eoque magis si locuples sit, ut imperium affectare videatur. Quod studium à corruptissima Atheniensium Republica promanat.

Ostracism
Rhetorum.

Consulū itaque locum obtinet Satrapae siue Amptmanni, qui in comitiis leguntur, non more Romano, scilicet centuriatis, sed & ceteris Atheniensibus, ut in vilissimi cuiusque arbitrio sit patriae magistratum dare. Hinc tradit eadem historia pecunia, aliique modis facile illecto consule totam gentem duci. Hinc fit, ut cum magnates eorum admodum diuites non sint, reges finitimi qui obtinere aliquid desiderant, muneribus pugnent. Atque haec de consulibus, & magistratibus, qui consulum legibus constituti sunt, aut non multum consulatu dissimiles. Nec ignoro egregia alibi statuta esse, sed ad politices cognitionem ista sufficiunt.

sed tamen ante dictaturam crudelior fuit. Ante dictaturam hæc egit quæ habet Epitome Liviæ 1.88. Sylla Carbonem exercitu eius ad Clusium, ad Faventiam Fidentiamque caeso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma deposuerant, iuxta urbem Romanam, ante portam Collinam debellavit; recuperataque Republica, pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo homine unquam fuit, inquinavit. Octo milia deditorum in villa publica trucidavit: tabulam proscriptionis posuit: urbem ac totam Italiam cadibus replevit: inter quas omnes Prenestinos inermes concidi iussit: Marium senatorii ordinis virum cruribus brachiisque fractis, auribus præfectis, & effossis oculis necavit. C. Marius Preneste obsessus à Lucratio Ofella, Syllanarum partium viro, cum per cuniculum captaret evadere, septus ab exercitu, mortem sibi conscivit in ipso cuniculo, cum tentaret se evadere minime posse, cum Pontio Telefino fuga comite stricto utrimque gladio concurrir: quem cum occidisset, ipse saucius impetravit à seruo, ut se occideret. Dictator vero (inquit epit. libro 89.) factus, quod nemo unquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebus novis Reipublica statum confirmavit, tribunorum plebis potestatem minuit, & omne ius legum ferendarum ademit. pontificum, augurumque collegium ampliauit, ut essent quindecim, senatum ex equestri ordine supplēvit. proscriptionum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit: ex quibus plurima rapuit, redactum est festertium ter milies quingentis.

Nec Cæsaris dictatura perpetua tam immitis fuit, ut non præstiterit eam manere, quam maiorem deinde crudelitatem experiri. Sylla profecto si non causam & excusationem habet, certe prætextum habuit, ut omnia omittam. Epitome Liviæ 87. L. Damaspis prætor ex voluntate C. Marii consulis, cum senatum contraxisset, omnem, qui in urbe erat, nobilitatem trucidavit, ex cuius quidem numero Q. Mutius Scaevola pontifex maximus fugiens, in vestibulo adis Vestæ occisus est.

In horum auctores quid mirum est Syllam exarsisse: Et ille tamen dictaturam deposuit, quod Julius non fecit, nec tutum erat, post tot commissa scelera legibus subesse.

§. 2. Prudenter itaque Julius, cum iam sine interitu videret abire magistratu se non posse, dictaturam retinuit. Augustus nomen dictatoris refugit, vim omnem retinuit, Suet. in Octavio c. 52. Dictaturam magna vi offerente populo genu nixus deiecit ab humeris toga nudo pectore deprecatus est.

Nec dictaturam modo, sed initio etiam tribuniciam potestatem, cum alioqui tribunorum potestas à dictatore non tolleretur. Satis autem perfecta Monarchiæ est dictatura perpetua cum tribunicia potestate. Dictator est *δυσκράτορ* duorum Consulium potestate præditus. *μειζωνος δεσποτης, ἀριστοκράτορ*, Monarcha temporarius, sed postea perpetuus, qui corrigi à nullo possit, reddere rationem nemini teneatur.

Comitia
magistratu
um impedi-
ri non debet

§. 3. Comitiorum causa sæpe dictator dictus est. Liu. libro 8. & 25. atque alibi. Id necessarium fuit, ne per interregna, magistratum cura destitueretur Republica. Nunquam enim committendum est, ut aliquorum tanta sit potentia, ut ordinarii magistratus creationem impedire possint; Prudenter itaque Veneri legem tulerunt, ne quisquam magistratu provinciali ante datum successorem abiret, cum enim discordia senatus laboraret ille, qui græde consilium dicitur, cuius est mandare magistratus, sine rectoribus erant vires, & cum detrimento Reipublice iustitium.

§. 4. Quæsitum crebro est, cur dictatura fuerit populo Romano salutaris, at decemviris exitio: nam par in utrisque potestas sine provocazione, magis collecta & ideo efficacior in dictatore. Quidam causam arbitrantur esse, quod maior fuerit decemviro-

rum potestas, nam consules, tribunique nulli erant sub decemviris, at dictatore constituto maiestas magistratum, etiam obedire dictatori cogeretur, nomenque manebat.

Verum eo quidem tempore, si rem spectemus, & circumstantias, non decemviratus, sed Claudij ingenium tyrannidem inuasit. Nam primo ut Liu. lib. 3. Regimen totius magistratus penes Appium erat favore plebis, adeoque novum sibi ingenium induerat, ut plebicola repere omnibusq; aura popularis captator evaderet pro truci saqueo; infestatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fascēs duodecim, Collegij novem singuli accensu apparebant. & unica concordia inter ipsos, qui consensus privatis interdum inutilis esset, summa adversus alios aequitas erat. Moderationis eorum argumentum exemplo vnius rei notasse satis erit. Cum sine provocazione creati essent defosso cadavere domi apud P. Sextium patricie gentis virum inuenio prolatoque in concionem, re iuxta manifesta atque atroci C. Julius decemvir diem Sextio dixit, & accusator ad populum exiit, cuius rei iudex legitimus erat; discessitque iure suo ut demptum de vi magistratus populi libertati adiceret, cum promptum hoc ius velat ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimique ferrent tam legibus condendis opera dabatur: Ingenitque hominum expectatione propositis, decem tabulis populum ad concionem advocarunt. Et quod bonum, factum felixque Reipublica, ipsi liberi que eorum esset, ire & legere leges propositas iussere, se, quantum decem hominum ingenis provideri potuerit, omnibus summis infimisque iura aequasse, plus pollere multorum ingenia consiliaque. Versarent in animis secum vnamquamque rem, agerent deinde sermonibus, atq; in medium, quid in quaque re plus, minusve esset, conferrent, eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium non iussisse latas magis quam tulisse videri posset, cum ad vnum hominum, de quo quoque legum capite edito satis correcte viderentur, centuriatis decem tabularum leges perlatæ sunt, qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias aservatarum legum cumulo fons omnium publici, privati que est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas quibus adiectis ab solui posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio cum dies comitiorum appropinquasset, desiderium creandi decemviros iterum fecit. Iam plebs, præterquam quod Consulium nomen haud secus quam regum perosa erat, ne tribunicium quidem auxilium cedentibus inuicem appellatione decemviris querebat.

Ecce tibi decemviros iam populares, ecce Demagogos, & via visitata ad tyrannidem tendere. Captat auram popularem, quasi commodis studeat plebis, tanto artificio ut persuadeat, nec patribus reddatur suspectus; hæc enim tendere eo rebantur, ut plebi præsidia sua tollerentur, h. e. tribuniciis plebis. Deinde ius dicebat decimo die, summum consensu, summa æquitate, & apud vnum fascēs erant, cæteri accenso vno magistratum magis ostendebant, quam gerebant. Populo cedebant, & plus quam tribuni adulabantur. Tabulas decem populo iudicandas proponunt. Hæc omnia ad salutem patriæ referti putantur, solus Claudius aliud meditabatur, ut ipse refectus decemvir plus omnibus posset. Itaque iam ad ingenium redit. Postquam ait Livijs Comitibus decemviris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoque civitatis (metu crido, ne tanti possessio impetrari vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret) pressarent homines, honore summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderant, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas, ea atate, eis que honoribus actis, stimulabat App. Claudium, ne scires utrum inter decem viros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quam gerendo magistratu erat, criminari optimates, extollere candidatorum leuissimum quemque, humilimumque; ipse medius inter tribunicios Duellios, Iciliosque in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collega quoque, qui vnicè illis dediti fuerant ad id tempus, comicere in eum oculos, mirantes quid

Decemviri
rū aequitas
ficta.

Aequitatis
dicantium
populum in
officio tenet.

Arte patres,
& plebem
Claudius
decipit.

Claudius
populum si-
bi demulcet

sibi vellet: apparere nihil sinceri esse: profecto heud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem seipsum cogere, & vulgari cum priuatis, non tam properantis abire magistratu, quam viam ad continuandum magistratum quarentis esse.

Non decem
niratus, sed
ingenium
Claudio-
cui.

Hæc acta Claudij, qui id egit, vt collegas haberet assecletas, & obnoxios; ea res solum errauit, quod cum tanta moliretur, patres, non plebem satis coleret. Hæc consideranti planum est; non decemuiratum, sed popularitatem quemadmodum Matio, Cæsari, Saturnino. Gracchis causam fuisse potentia, vt scilicet refici, vt claros viros repellere, impares adsciscere posset. Hæc Appius decemuir fecit, multo plus potuisset Dictator, aut Consul, sine periculo dictator equitum magistrum sibi addere potuisset, acerrimum fortissimumque Tribunorum plebis, curare vt dictatura continuaretur, donec legibus libertatis æqualitas constituta esset. Nec minora Consul moliri potuisset, vt cui potestas cum populo patribusque agendi summa fuerat. In decemuiratu poterat multitudo collegarum obfistere, in dictatura omnia penes vnum erant. Cum enim consulum nomen, non minus quam regum exosum esset, & senatorum cœtum non aliter quam Tarquiniorum progeniem plebs oppressa detestaretur, nihil facilius consuli, aut dictatori, quam summam potentiam adipisci, senatum opprimere. Cum enim esset nobilitatis superbum, asperum, auarum in ciues imperium, ideoque odium plebis ingens, vt negarent se illa ciuitate mansuros, in qua nullius boni participes essent, in continuo omnes erant periculo, quicumque enim Consul aut dictatorum se plebi duces contra Patres præberet, iserum potiri poterat. Neque eius potentia aliter senatus obfistere potuit, quam vel interficiendo, vel populum demerendo, vt senatum potius, quam vnum hominem commodorum suorum auctorem venerarentur, & amarent. Cæsari iuuenis plus potuit, quam totus senatus, & postea quam populus. Fallitur igitur Machiauellus, qui libro primo de Republic. Magnitudinem potentia, tempus annum, aliorum magistratuum cessationem causam insolentia decemuirali putat fuisse. Dictatoris enim fuit æqua, & maior, quia magis vnita potentia, tempus aliquando annum, Camillus, Papirius, Fabius Maximus longiorem semestri dictaturam habuerunt, & lege tantum esse vult Cicero, *Vnus ne amplius sex menses, nisi senatus creuerit.* Causa igitur potentia fauor in Appium, quo collegas pro arbitrio adscieuit, senim vnus rem indicasset, aut dissensisset, initio magistratus factum esset, quod tandem post acris certamina euenit.

Appianaty-
randis cau-
se fauor po-
puli.

S. 5. Cenfore opus est Reipublicæ, si a consuli-
bus, aut principibus hoc munus peragi non potest.
Romæ initium censuræ Liuius describit libro quar-
to. Idem hic annus (nempe 310.) censuræ initium fuit,
rei à parua origine orta. qua deinde tanto incremento aucta
est, vt morum disciplinæque Romana penes eam regimen, se-
natus equitumque centuria decoris dedecorisque; discrimen sub
ditiōne eius magistratus, publicorum ius, priuatorumque lo-
corum, & veltigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio
essent. Ortum autem initium rei est, quod in populo per mul-
tos annos incenso, neque differri census poterat, neque con-
suli-
bus, cum tot populorum bella imminerent, opera erat id
negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem operosam,
at minime consularem suo proprio Magistratu egere: cui scri-
barum ministerium, custodiæque & tabularum cura, cui ar-
bitrium formula censendi subiceretur.

Censura of-
ficium.

Primarium opus censuræ fuit censio, numerum
enim ciuium, & facultates censabant. Vt vero labor
censuræ appareat, aliquot census dabo. Liuius li-
bro tertio, & deinceps refert 124214. 132319. 262000.

273000. 278222. 221224. 317227. 251222. diminutio
illa bellis, & colonijs deductis facta 270020.
137108. occisis multis bello punico secundo 265029.
143704. finito bello secundo punico. 268308.
269015. 327022. 324000. 428342. 323000.
823000.

Hinc consequabatur, vt cum ex censu classes con-
stituerentur, vt totam Rempublicam partirentur in
sua membra partesque. De sex classibus a Tullio con-
stitutis nemo non scripsit, qui antiquitatem attigit.
Postea diuisio illa neglecta fuit Tert. de pallio capi-
te quarto. Enim vero iam dubium censoria intentionis Epi-
schynio disperso, quantum denotauit passim offert, libertinos
in equestribus, subuerbustos in liberalibus, dedititios in
ingenuis, rupices in vrbis, Scurras in forensibus,
paganos in militaribus. Vissillo, leno, Lanista, tecum vesti-
untur.

Vestium di-
uersitas sub-
lata.

Epischynio pro supercilio vititur, ostendit vesti-
tum fuisse eundem, & postea in senatum Syri & Pœ-
ni venerunt, nec indignum videri poterat, cum
Felices & Narcissi adorarentur, etiam a con-
sulibus.

Quia vero etiam morum honestas in Republica
requirebatur, ideo sine ea censura ordines constitui
non poterant. Itaque morum examen agebatur, &
extant multa insignia documenta censuræ, quæ ho-
die inter Christianos aliquando desiderantur. Li-
uius libro vigesimo quarto. Censores vacui ab operum
locandorum cura propter inopiam ararii, ad mores hominum
aduerterunt, castigandaque vitia: quæ velut dunt inis morbis
agra corpora ex se se signunt, nata bello erant. Primum eos ci-
tauerunt, qui post Cannensem pugnam Rempublicam dese-
ruisse, Italiaque excessisse velle dicebantur, princeps eorum L.
Cacilius Metellus, qui quaestor tum fore erat: iussu deinde eo,
ceterisque eiusdem noxæ reus causam dicere, cum purgari ne-
quissent, pronunciarunt; verba orationemque eos aduersus
Rempublicam habuisse, quo coniuratio deserenda Italia cau-
sa fieret. Secundum eos citati minus callidi exsoluendi iuri-
iurandi interpretes: qui captiuorum exitinere regressi clam
in castra Annibalis solutum, quod iurauerunt, redituros ve-
bantur. His superioribusque illis equi adempti, qui publi-
cum equum habebant: tribusque moti, ararii omnes facti.
Neque senatu modo aut equestri ordine regendo cura se censo-
rum tenuit.

Moribus cœ-
sura necessa-
ria.

Ad censuram itaque pertinebat ex censu & mori-
bus senatum legere. Absoluto censu senatorum no-
mina legebantur, qui præteriti essent censabantur in-
digni eo ordine, non tamen infames erant; nam fa-
ma interdum sola notabantur, qui postea tamen non
modo ad magistratum, sed consulum, atque adeo
censuram promouebantur, quæ res sine dubio ma-
gnam labem intulit ciuitati, dedecori enim non erat
improbis censura, quæ optimis viis obijci poterat.

Censura au-
dita, cum
immeritos
perstringit.

Indignos itaque senatu mouebant. Dio censuram
plurimum posse; *ἐν βαρύνει δὲ ἕως οὐ καὶ ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν πεινῶν*
κοιτῶν, & οὐκ ἔστιν αὐτῶν δεῖον. Pellere senatu indeco-
re viuentem, & adscribere optimum. Imperatorum
quo id mansit. Trebell. in Valeriano. Tu astimabis qui
manere in cura debeant, &c. excipit tamen præfectum
vrbis, consules ordinarios, faciorum regem, maximā
virginum vestalium, si tamē incorrupta permanferit.
Equum adimere, si macilentus equus, si parum niti-
dus, si eques non bonorum morū. Ouid. de Augusto.

At memini vitamq; meam, moresq; probabas,
Illo, quem dederas, prætereuntis equo. &
Carminaq; edideram, cum te delicta notantem
Præteriti toties irrequietus eques.

Tribu mouebant. Magna erat ignominia, qua
suffragij iure priuabantur. Id vero ex moribus fa-
ctum, si mali essent, nec eum tantum senatu moue-
bant, sed & tribu. & quidem integras tribus aliquan-
do notabant.

Ararij

Ararium faciunt.

Ararium faciebant. Apud Agellium lib. 4. cap. 12. ararium faciunt. qui agrum fordescere permiserunt. qui vineam neglectus habuerunt. Plus erat facere ararium, quam in Caritum tabulas referri. Nam ararium facere, erat nullum in vrbe, vel tributius relinquere, nisi ut pro capite suo ara conferret, non modo ille suffragio, sed stipendio etiam spoliabatur, Carites ciuitatem & omnia habebant, prater suffragii lationem.

Tribus addebant. Primo quidem tres fuere, Rhannenſis, Titienſis, Luceres. Tullius quatuor esse voluit. alia deinde addita ante cenſores, sed anno vrbiſ 366. & 395. & 421. Magna erat illa potestas qua etiam aliorum magistratuum officia, & comitia in manu habebant. cum cenſura ſua, non modo ſenatum legerent, sed conſules etiam, magistratusque, alios notare poſſent.

Ex ruſtica in vrbaniam transferri ignominioſum erat.

Templa, vias, portus, aquarum ductus curabant, omniaque publica aedificia. Haec omiſſa bello Punico ſecundo inopia ararii, ſed ordinum magnificentia & liberalitate ſunt peracta, cum ante finem belli negarent ſe pecuniam accepturos.

Veſtigialia elocabant. Continet haec quoque oratio ad Valerianum, Tu cenſibus modum pones, veſtigialia firmabis, diuides ſtatum, reſpublicas recenſebis.

Leges condebant. Treb. Tibi legum condendarum auctoritas dabitur. Leges ferri oportebat a magistratibus, non omnibus tamen, ſed maioribus, ut conſule, praetore, dictatore, cenſore, interrege, Decemviris, Tribunis militariſ, conſulari poteſtate, Tribunis plebis.

Lustrum condunt.

Lustrum condebant, ceptum id a Seruio, de quo Liuius lib. 1. Cenſu perſecto, quem maturauerat metu legis de incenſis lata, cum vinculorum minus morſique edixit, ut omnes ciues Romani, equites pediteſque, in ſuis quiſque centurijs in campo Martio prima luce adeſſent. ibi inſtrictum exercitum omnem ſue, oue, taurilibus luſtrauit. idque conditum luſtrum appellatum, quia in cenſendo ſinis factus eſt.

Cenſus aliquando actus, & luſtrum tamen conditum non eſt. Liuius l. 3. Jus cum populo, patribusque agendi, id quod omnibus commune fuit maioribus magistratibus, etiam cenſores habuerunt.

Cognoſcebant etiam de moribus coniugum. Exigebat enim cenſor ſolenne iuramentum a maritis. Varr. l. 5. de lingua latina. Tu ex animi tui ſententia vxorem habes? ſi reſpondiſſet, non habere. Cenſoris cognitio de moribus erat. Nec pactum fieri poterat, ne de moribus cognoſceretur. Si vir & vxor mutuo accuſarent, neuter audiebat. De matrimonio ſpecto etiam cognoſcebant. De fenore agebant. In priuatos itaque maximum ius cenſori fuit.

Censuram feda diffensio.

§. 6. Nimum ius cenſorum in libera Republ. fuit. Quod oſtenderunt Marcus Liu. & C. Claudius apud Liuium l. 29. Luſtrum, inquit, conditum ſerius, quia per prouincias diſmiſerunt cenſores, ut ciuium Romanorum in exercitijs, quantus ubique eſſet, referretur numerus; cenſa cum ijs 265. millia hominum. condidit luſtrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarij, quod nunquam antea factum erat, deſerentibus cenſoribus, cenſum receperunt; ut quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde cenſus agi ceptus eſt. & ambo forte cenſores equum publicum habebant. cu ad tributum Polliam ventum eſt, in qua M. Liuij nomen erat, & praeco cunctaretur citare ipſum cenſorem; Cita, inquit Nero, M. Liuium, & ſue ex reſidua & vetere ſimilitate, ſue intempeſtiua iactatione ſeueritatis inflatus; M. Liuium, quia populi iudicio eſſet condemnatus, equum vendere iuſſit. Item M. Liuus cum ad tributum Narnienſem, & nomen college ventum eſt, vendere equum C. Claudium iuſſit, duarum rerum cauſa: vnus, quod

faſum aduerſus ſe teſtimonium dixiſſet: alterius quod ſinceram fide ſecum in gratiam non reſiſſet. Itaque ibi ſedum certamen inquinandi famam alterius cum ſua fama damno, factum eſt. Exitu cenſura cum in leges iuraſſet C. Claudius, & in ararium aſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ararios relinquebat, dedit college nomen. Deinde M. Liuus in ararium venit, & prater Metiam tributum, qua ſe nec condemnariſſet, neque condemnatum conſulem aut cenſorem feciſſet: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ararios reliquit: quod & innocentem ſe condemnariſſet, & condemnatum conſulem & cenſorem feciſſet: neque inſiciari poſſent, aut iudicio ſemel, aut comitijs bis ab ſe peccatum eſſe, inter quatuor & triginta tribus, & C. Claudium ararium fore, quod ſi exemplum haberet bis eundem ararium relinquendi C. Claudium nominatum ſe inter ararios fuiſſe relecturum. Paruum certamen notarum inter cenſores, caſtigatio inconstantia populi cenſoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia cenſores cum eſſent, creſcendi ex his ratus eſſe occaſionem, C. Cebius tribunus plebis diem ad populum vtrique dixit. Ea res conſenſu patrum diſcuſſa eſt, ne poſtea ea obnoxia populari aura cenſura eſſet.

Primo quidem ſceda fuit infectatio collegarum, & mutua infamatio. Deinde populi fugillatio, de iniquo iudicio, quali vero ſuae ipſe cauſae iudex idoneus eſſet. Denique exprobratio, quod honorem contuliſſent, quae omnia ſeuere ſtultitiae plena fuere, illud inſanum totum populum ararium facere vna tribu excepta, improbis enim & infamibus ſolatium erat inter omnes latere.

Totum populum ararium facere, & omnes ararios tollere.

Judicauit hoc ipſum populus Romanus cum annuam, & ſeſtrem faceret, Aemilius Mamercus dictator eam minuit. Liu. l. 4. Tum dictator, ne quicquam creatus eſſet, materia querenda bello gloria adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum eſſet dictaturae, cupiens, cenſuram minuiſſe parat, ſeu nimiam poteſtatem ratus: ſeu non tam magnitudine honoris, quam diuturnitate offeſus. Concione itaque aduocata, Rempublicam gerendam, aut tutam, omnia praſtanda, deos immortales ſuſcepſiſſe: ſe, quod intra muros agendum eſſet, libertati populi Romani conſulturum: maximam autem eius cuſtodiam eſſe: ſi magna imperia diuturna non eſſent: & temporis modus imponeretur, quibus rurſus imponi non poſſet. Alios Maſtratus annuos eſſe: quinquennalem cenſuram grauem eſſe: iſdem per tot annos magna parte vita obnoxia viuere: ſed legem laturum, ne plus quam annua ac ſeſtrem cenſura eſſet.

Cum igitur tam multa inique conſtitueretur, tam multi in ararios referrentur, non adeo fuit iniqua lex Clodij, qua vetuit quemquam mouere ſenatu, aut ignominia aſſicere, niſi apud Tribunos dicta cauſa accuſatus eſt. Tum deſiit eſſe ſumma poteſtas; ſed Metellus conſul eam reſtituit, eratque tempore Dionis. Τιμνίαν αὐτὰ ἐχθρὴν παρὰ τὴν εἰρηνην, καὶ δεινὰ μὲν μίση. Cenſuram eſſe imperium ſanctiſſimum, & multum potens; ſed ut iudicaret de moribus, non ſuo arbitrio ſeuiſſent.

Censura moderatio non admodum iniqua.

Merito itaque Cicero in Piſonem. Centum pene annos legem Aeliam, & Fuſiam tenueramus, quadringentos iudicium notionemque cenſoriam, quas leges auſus eſt non nemo improbus, potuit quidem nemo vnquam conuellere, quam poteſtatem minuiſſe, quo minus de moribus noſtris, quinto quoquo anno iudicaretur, nemo tam effuſe petulans conatus eſt.

Sed tollere improbum.

§. 7. Cenſoriam dignitatem geſſerunt etiam imperatorum plerique, Auguſtum ait Dio, ἀρχαίων καὶ τιμνίων ἐνς πέντατα καὶ χεῖροισιν, morum curatore, cenſoremque in quinquennium eſſe electum. Claudium idem Dio l. 5. Domitianum Suetonius cenſorem fuiſſe tradit. Traianus ſero cenſuram ſuſcepit, non fuga honoris, vel vili Plin. blanditur, quod beneficiis potius, quam remedijs ingenia experiri placeret, ſed confidentia ſuae vitae; quamuis enim alij nequiores Traiano fuerint, & cenſuram acceperint, verecundior tamen Traianus exiſtit.

Traianus cur cenſuram reſuſcitauit.

Hans

Censura pe-
nis magi-
stratum sit.

Hanc igitur censuram rationem plerumque tenent re-
publica, ut iudicium de moribus penes magistratum
sit. Id quod etiam in Ecclesia fieri afolet, sunt enim
morum magistri ipsi Episcopi, atque antistes Ecclesie;
cum enim finis principis sit beata vita subditorum,
ea vero sine virtute esse non possit, eius maxime cu-
ram ipse habeat oportet. Quid vero non efficeret po-
testas tam magna, tam seuera? Valerius libro secun-
do, capite nono. eam bellicis laudibus exaquet. Ca-
strens disciplina tenacissimum vinculum, & militaris ratio-
nis diligens observatio, admonent me, ut ad censuram pacis
magistram custodemque transgrediar. Nam ut opes popul-
i, non an in tantam amplitudinem imperatorum virtutibus
excesserunt: ita probitas & continentia censorio supercilio ex-
aminata est. Opus effectum par bellicis laudibus. Quid enim
prodest foris esse strenuum, si domi male vi-
tur: expugnentur licet urbes, corripiantur gentes, regnis iniciantur manus, nisi
foro & curia officium, ac verecundia sua conspicerit. partium
rerum: equatus celo cumulus sedem stabilem non habebit, ad
rem igitur pertinet nosse, atque adeo recordari acta censoria po-
testatis.

Censura ne-
cessaria.

Quod si censura vigor perdurasset, nunquam ma-
gni imperatores metu egestatis patriam occupassent,
mirati sunt Romanorum posterum veterum seueritatem:
Quid, inquit Valerius de Fabricii Lusini censura
loquar? narravit omnis aetas, & deinceps narrabit ab eo Cor-
nelium Rufinum duobus consulatibus, & dictatura speciosissi-
me functum, quod decem pondo vasa argentea comparasset;
perinde ac malo exemplo luxuriosum, in ordine senatorio re-
tentum non esse. Ipse Medius fidius mililiteri seculi nostri
obstupescere videntur, cum ad tantam seueritatem reueren-
dam ministerium accominotare coguntur, ac vereri ne non
nostra urbis acta commemorare existimentur. Vix enim cre-
dibile est intra idem pomerium decem pondo argenti & inui-
diosum fuisse censum & inopiam haberi contemptissimi-
mam.

Seueritas
prae cen-
sura.

Ne vero paucos putemus, plurimos notatos of-
fendit idem Valerius. Equestris quoque ordinis bona
magnaque pars quadringenti iuuenes, censoriam notam pa-
tiente animo sustinuerunt, quos V. Valerius, & P. Sempronius,
quia in Sicilia ad munitionem opus explicandum ire iussi, fa-
cere id neglexerant; equis publicis spoliatos, in numerum ara-
riorum retulerunt.

In meritu-
lo sanitia

Et deinceps. Turpis etiam metus censes summa cum
seueritate penam exegerunt. M. enim Atilius Regulus, & P.
Furius Philus, L. Metellum quaestorem, compluresque equites
Romanos, qui post infeliciter commissam Cannensem pu-
gnam cum eo abituros se Italia iurauerant, direptis equis
publicis, inter ararios referendos iurauerunt, hosque graui
nota affecerunt, qui cum in potestatem Annibalis venissent,
legati ab eo ad senatum missi de permutandis captiuis, neque
impetrassent, quod petebant, in urbe manserunt: Quia & Ro-
mano sanguini fidem prestare conueniens erat; & M. Atilius
Regulus censor perfidiam notabat; cuius pater per sumos crucia-
tus expirare, quam fallere Chartaginenses satius esse duxerat.
Iam hac censura ex foro in castra transcendit, qua neque timeri,
neque decipi voluit hostem.

Censura
violencia.

Duo egregia veteris Reipublicae censoria monu-
menta: Nam plurimos notatum cum Metello, de
quibus Livius lib. 22. Deinde notati graui ignominia
sunt affecti, qui ex castris redierant, de quibus eod. l.
Livius. Caterum proximis censoribus adeo omnibus notis
ignominiosis confectos esse, ut quidam eorum mortem sibi ipsi
ex templo conscuerint: ceteri non foro solum, omni deinde vi-
ta, sed prope luce ac publico caruerint.

Qua quidem in re maior erat censorum, quam
consulum potestas. Imo ipsos consules notare pote-
rant.

§. 8. Viget & olim viguit apud Venetos censura
nobilium praesertim, qua magis quam bello Rem-
publicam illam conseruatam constat. Apud Lucen-
tes grauis, & matura, meliorque quam olim Romae cen-

sura exercetur. Septimana illa proxima ante Pascha, quae sta-
ta dicitur, qui in hoc consilio sunt, certo quodam loco congregatur.
Ex iis unusquisque schedulam, in qua nomen eius, quem ille pro
homine flagitioso, & ciuitate indigno habet, scriptum est, in
arcam ad id preparatam immittit. Quo facto, schedulae pro-
muntur: ac si forte alicuius nomen aliquoties iteratum lega-
tur, res ad Maius Consilium refertur, ibique, rursus suffragia in-
euntur: quibus si damnetur, istalis pro homine nevario & ci-
uitate indigno indicatur, statimque, exulare eo adhuc resere pu-
blica praconis voce iubetur. Proscriptionis vero hic modus est, ut
intra triennium quinquaginta miliaribus ab urbe absit: cui si con-
trauenerit, capitis poenam incurrit. Finito triennio si is reuer-
sus vitam non emendarit, rursus eodem modo in exilium pel-
litur.

Lucensium
censura.

Huc etiam pertinet, quod Octouiri ibidem, qui
diuerforia & hospites obseruant, fallaces & menda-
ces corrigunt: nam multarum urbium corruptela ex
cauponarum incuria oriuntur, cum in ea loca faex
ciuitatum confluat, & vitia sese primum intendunt
illis in locis, ubi lucro sunt eorum fautoribus. Apud
Genuenses munus censorum partim iis, quos censo-
res appellant, partim Magistratui S. Georgii datum
est.

§. 9. Addam pro coronide, Censores olim vnctos,
Varro l. 5. de Lingua Latina. Nunc primum ponam de cen-
soris tabulis, ubi noctu in templum censura auspicatur, atque
de caelo nuntiatum erit: praconis sic imperato, ut viros vocet.
Quod bonum, fortunatum, felixque salutareque fiet populo
Romano Quirit. Reique publica Quiritium, nubique colle-
que meo, fidei, magistratuique nostro. Omnes Quirites, pedi-
tes, armatos, priuatosque curatores omnium Tribuum, si quis
pro se prone altero dari curationem volet, voca in licium huc
ad me. Praco in templo primum vocat; postea de more item
vocat. Vbi lucet, Censor, Scriba, Magistratus, murrha vnguen-
ti, vnguentum.

Censores
vncti.

CAPVT XXI.

Magistratum provincialium ordo, & officia.

§. 1. DE maioribus magistratibus vel extra urbem
imperantem, ut sunt proconsules, propa-
tores, vel extra regnum, in quo sedem rex constituit,
ut Proreges, Magni Praetores, agendum est. Qua in
re cum non modo diuersae Respublicae, sed eadem
etiam, atque adeo Romana crebro variarit, serio do-
cendum est, & veterum sapientium praxis producen-
da est, erroreque, & euenta pensanda sunt.

Provincia-
lium magi-
stratum
summa ra-
tio habenda

§. 2. Proconsules dicti, siue pro consule, quibus
Reip. causa magistratus finito anno continuabatur,
quique vel e magistratu, vel priuatis in provincias mite-
bantur. Eadem ratione Propraetores, qui e praetura,
vel in Praetorias provincias mitebantur. Primum
prorogatus magistratus est Publio Philoni apud Li-
uium l. 8. Publio triumphus decretus, quod satis credebatur
obfidione domitos hostes in fidem venisse. Duo singularia haec ei
viro primum contingere, prorogatio imperii, non ante in vilo fa-
cta, & acto honore triumphus.

Prorogatio
imperij tra-
ra.

Factum hoc anno urbis conditae 428. in obfidione
Palaeopolitana. Ex priuato proconsul factus est Scipio.
l. 26. Ordinarii consules gesto magistratu ibant in pro-
uinciam proximo anno, si vero sequentibus annis id fie-
ret, priuati ire dicebantur. Verum utrumque, mitterentur,
opus erat magistratibus bonis, & fortibus optime No-
uelli. 24. praef. Nunquam sane credidimus veteres Romanos
ex paruis, adeoque minutissimis principibus tam amplam con-
stituisse remp. & totum exinde terrarum orbem (pene dixerim-
us) sibi adiungere & premere, & tueri imperio potuisse, nisi
maioribus in provincias magistratibus missis, plus ea re dignitatis
sibi coparasset, simulque illis armorum iuxta ac legum potestatem fecis-
sent,